GERMANIYA TARIXINING GEOSIYOSIY EVOLYUTSIYASI: SIYOSIY TARQOQLIKDAN YEVROPA INTEGRATSIYASINING YETAKCHI DAVLATIGACHA

Nishonova Xolida Xayriddin qizi
Buxoro viloyati, Buxoro tumanidagi 3-sonli maktab o‘qituvchisi
E-mail: xolidanishonova42@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur kengaytirilgan ilmiy ish Germaniya hududidagi qadimgi siyosiy jarayonlardan boshlab, o‘rta asrlardagi feodal-siyosiy bo‘linish, yangi davrda milliy davlatning shakllanishi, XX asrdagi demokratik va totalitar tajribalar, Ikkinchi jahon urushi oqibatlari, Sovuq urush sharoitida mamlakatning ikki davlatga ajralishi hamda 1990-yildagi qayta birlashish jarayonigacha bo‘lgan tarixiy evolyutsiyani tizimli ravishda tahlil qiladi. Tadqiqotda Prussiyaning kuchayishi, Otto fon Bismark siyosati, Germaniya imperiyasining tashkil topishi, Veymar respublikasining inqirozi, natsistlar diktaturasi, urushdan keyingi GFR va GDRning shakllanishi hamda zamonaviy Germaniyaning Yevropa integratsiyasidagi o‘rni izchil yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *Muqaddas Rim imperiyasi, Prussiya, Otto fon Bismark, Germaniya imperiyasi, Veymar respublikasi, natsizm, Ikkinchi jahon urushi, GFR, GDR, Berlin devori, Germaniya birlashuvi, Yevropa integratsiyasi.*

1. KIRISH

Germaniya tarixi Markaziy Yevropaning siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotini belgilagan eng murakkab tarixiy jarayonlardan biri sifatida alohida ahamiyatga ega. Bugungi Germaniya davlati shakllanguniga qadar mazkur hudud uzoq vaqt davomida turli qabila ittifoqlari, knyazliklar, qirolliklar va erkin shaharlardan iborat siyosiy makon bo‘lib kelgan. Shu sababli Germaniyaning milliy davlat sifatida vujudga kelishi Fransiya yoki Angliyaga nisbatan ancha kech sodir bo‘lgan.

Markaziy Yevropaning geografik markazida joylashganligi Germaniyani tarix davomida yirik davlatlar o‘rtasidagi raqobatning muhim hududiga aylantirdi. Ichki siyosiy parokandalik, diniy qarama-qarshiliklar, sulolaviy kurashlar va tashqi kuchlarning aralashuvi mamlakatning rivojlanish yo‘nalishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Shu bilan birga, sanoatlashtirish, milliy ongning kuchayishi va iqtisodiy

integratsiya jarayonlari XIX asrda yagona Germaniya davlatining paydo bo‘lishi uchun zamin yaratdi.

Ushbu ilmiy ishning asosiy maqsadi Germaniya davlatchiligining tarixiy shakllanish bosqichlarini izchil ko‘rib chiqish, siyosiy tarqoqlikdan markazlashgan imperiyaga o‘tish sabablarini tahlil qilish, XX asrdagi totalitar tajribaning oqibatlarini baholash hamda mamlakatning qayta birlashishidan keyingi Yevropa va jahon siyosatidagi mavqeini ochib berishdan iborat.

2. O‘RTA ASRLAR VA YANGI DAVR: SIYOSIY TARQOQLIKDAN IMPERIYA SARI

2.1. Muqaddas Rim imperiyasi va siyosiy parokandalik

Germaniya davlatchiligining dastlabki tarixiy ildizlari G‘arbiy Rim imperiyasi parchalanishidan keyingi german qabilalari yashagan hududlardagi siyosiy jarayonlar bilan bog‘liq. Buyuk Karl imperiyasining bo‘linib ketishi natijasida Markaziy Yevropada yangi siyosiy markazlar vujudga keldi. 962-yilda Otto I ning imperator sifatida toj kiyishi keyinchalik Muqaddas Rim imperiyasi deb atalgan siyosiy tuzilmaning mustahkamlanishida muhim bosqich bo‘ldi.

Mazkur imperiya nomiga ko‘ra yagona siyosiy birlik bo‘lsa-da, amalda uning tarkibida ko‘plab knyazliklar, gersogliklar, qirolliklar, yepiskopliklar va erkin shaharlar mavjud edi. Imperator hokimiyatining saylov asosida shakllanishi markaziy boshqaruvning kuchli bo‘lishiga to‘sqinlik qildi. Mahalliy hukmdorlarning siyosiy va iqtisodiy mustaqilligi kuchayib borgani sari umumimperiya miqyosidagi yagona soliq, harbiy va tashqi siyosat tizimini yaratish qiyinlashdi.

XVI asrda Martin Luter boshchiligida boshlangan Reformatsiya Germaniya hududidagi siyosiy tarqoqlikni diniy bo‘linish bilan yanada murakkablashtirdi. Katolik va protestant kuchlar o‘rtasidagi qarama-qarshilik 1618–1648-yillardagi O‘ttiz yillik urushda o‘zining eng keskin ko‘rinishiga ega bo‘ldi. Urush natijasida Germaniya hududlarining katta qismi iqtisodiy va demografik jihatdan og‘ir zarar ko‘rdi. 1648-yilgi Vestfal sulhi esa imperiya tarkibidagi ko‘plab siyosiy subyektlarning tashqi aloqalardagi mustaqilligini yanada mustahkamladi.

2.2. Prussiya va Avstriya raqobati. Napoleon davri

XVIII asr davomida nemis hududlaridagi siyosiy kuchlar nisbatida Prussiya va Avstriya alohida mavqega ega bo‘ldi. Prussiya, ayniqsa Frederik II davrida, intizomli armiya, markazlashgan ma’muriy tizim va samarali davlat boshqaruvi orqali yirik Yevropa kuchiga aylandi. Avstriya esa Gabsburglar sulolasi boshqaruvidagi ko‘pmillatli imperiya sifatida nemis siyosatidagi asosiy raqiblardan biri bo‘lib qoldi.

XIX asr boshlarida Napoleon Bonapartning Yevropadagi yurishlari nemis siyosiy tizimiga tubdan ta’sir ko‘rsatdi. 1806-yilda Muqaddas Rim imperiyasining tugatilishi ko‘p asrlik siyosiy tuzilmaning yakuniga yetdi. Napoleon ta’siri ostida Reyn ittifoqining tashkil etilishi nemis yerlarining siyosiy qayta guruhlanishiga sabab bo‘ldi. Fransiya hukmronligiga qarshi milliy qarshilik esa nemis milliy o‘zligini anglash jarayonini jadallashtirdi.

1815-yildagi Vena Kongressidan so‘ng Germaniya ittifoqi tashkil qilindi. Biroq u yagona davlat emas, balki 39 ta siyosiy birlikdan tashkil topgan konfederativ tuzilma edi. Shunga qaramay, bu davrda iqtisodiy va madaniy yaqinlashuv jarayonlari kuchayib, keyinchalik milliy birlashuv uchun muhim shart-sharoitlar yuzaga keldi.

3. XIX ASR: MILLIY BIRLASHISH VA GERMANIYA IMPERIYASINING VUJUDGA KELISHI

3.1. 1848–1849-yillar inqilobi va Bismark siyosati

XIX asrning o‘rtalarida sanoat taraqqiyoti va savdo aloqalarining kengayishi nemis yerlarini iqtisodiy jihatdan tobora yaqinlashtirdi. Temir yo‘llarning rivojlanishi, sanoat markazlarining shakllanishi va 1830-yillarda bojxona to‘siqlarini kamaytirgan Zollvereinning rivojlanishi yagona ichki bozor shakllanishiga xizmat qildi. Natijada iqtisodiy integratsiya siyosiy birlashuv g‘oyasini ham kuchaytirdi.

1848–1849-yillardagi inqilobiy harakatlar Germaniyani konstitutsiyaviy asosda birlashtirishga urinish bilan ajralib turdi. Frankfurt parlamenti umumgerman milliy davlatini barpo etish loyihasini ilgari surgan bo‘lsa-da, bu tashabbus siyosiy kuchlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar va hukmdorlar qarshiligi sababli muvaffaqiyat qozonmadi.

Shundan keyin Germaniyani birlashtirish tashabbusi tobora ko‘proq Prussiya qo‘liga o‘tdi. Prussiya kansleri Otto fon Bismark pragmatik va kuchga tayangan siyosiy strategiya orqali nemis yerlarini birlashtirishga kirishdi. Uning siyosati diplomatiya, harbiy qudrat va manfaatlar muvozanatidan foydalanishga asoslangan bo‘lib, tarixshunoslikda ko‘pincha “temir va qon” siyosati bilan ifodalanadi.

3.2. 1871-yil Germaniya imperiyasining tashkil topishi

Bismark boshchiligidagi birlashuv jarayoni ketma-ket harbiy-siyosiy to‘qnashuvlar orqali amalga oshirildi. 1864-yilda Daniyaga qarshi urush, 1866-yilda Avstriya bilan to‘qnashuv va 1870–1871-yillardagi Fransiya-Prussiya urushi Prussiyaning nemis hududlaridagi yetakchiligini mustahkamladi.

1871-yil 18-yanvarda Versal saroyida Germaniya imperiyasi e’lon qilindi va Prussiya qiroli Vilgelm I Germaniya imperatori deb e’lon qilindi. Yangi imperiyaning tashkil etilishi Markaziy Yevropadagi kuchlar nisbatini sezilarli darajada o‘zgartirdi.

Birlashuvdan so‘ng Germaniya tez sur’atlar bilan industriallashdi. Ko‘mir va metallurgiya sanoati, kimyo, elektrotexnika, mashinasozlik va temir yo‘l tarmoqlarining rivojlanishi mamlakatni Yevropaning eng kuchli iqtisodiy markazlaridan biriga aylantirdi. Shu bilan birga, Germaniya xalqaro mustamlakachilik raqobatiga ham faol qo‘shilib, Afrika va Okeaniyadagi ayrim hududlarda mustamlakalar barpo etdi. Bu siyosat Buyuk Britaniya va Fransiya kabi davlatlar bilan raqobatni kuchaytirdi.

4. XX ASRNING BIRINCHI YARMI: URUSHLAR, INQIROZ VA TOTALITARIZM

4.1. Birinchi jahon urushi va Veymar respublikasi

XX asr boshlarida Yevropadagi davlatlar o‘rtasidagi siyosiy va harbiy raqobat keskinlashdi. Harbiy ittifoqlarning shakllanishi, millatchilik, imperial manfaatlar va geosiyosiy ziddiyatlar 1914-yilda Birinchi jahon urushining boshlanishiga olib keldi. Germaniya urushda mag‘lubiyatga uchrab, siyosiy tizimining keskin o‘zgarishiga duch keldi.

1919-yilgi Versal shartnomasi Germaniyaga hududiy, harbiy va iqtisodiy jihatdan jiddiy cheklovlar yukladi. Mamlakatning ayrim hududlari ajratib olindi, qurolli kuchlari qisqartirildi va reparatsiya majburiyatlari belgilandi. Urushdan keyingi siyosiy vaziyatda monarxiya tugatilib, Veymar respublikasi tashkil etildi.

1919–1933-yillar oralig‘idagi Veymar davri demokratik institutlarning rivojlanishi bilan bir qatorda chuqur iqtisodiy va siyosiy muammolar bilan ham tavsiflanadi. 1923-yildagi giperinflyatsiya, keyinchalik Buyuk depressiya oqibatlari, ommaviy ishsizlik va siyosiy ekstremizm jamiyatdagi beqarorlikni kuchaytirdi. Ushbu sharoit radikal siyosiy kuchlarning ommalashuvi uchun qulay muhit yaratdi.

4.2. Natsistlar diktaturasi va Ikkinchi jahon urushi

1933-yilda Adolf Gitler boshchiligidagi Milliy-sotsialistik nemis ishchilar partiyasi hokimiyatni egalladi. Keyingi davrda demokratik institutlar bosqichma-bosqich tugatilib, siyosiy muxolifat bostirildi va davlat hayotining barcha sohalari natsistlar mafkurasi nazoratiga o‘tkazildi.

Natsistlar hukumati Germaniyaning harbiy salohiyatini tez sur’atlarda oshirdi va Versal tizimini buzishga qaratilgan tashqi siyosat olib bordi. Hududiy ekspansiya, agressiv millatchilik va irqiy mafkura Yevropadagi xavfsizlik tizimini

izdan chiqardi. 1939-yil 1-sentabrda Germaniyaning Polshaga bostirib kirishi Ikkinchi jahon urushining boshlanishiga sabab bo‘ldi.

Urush davomida natsistlar rejimi Yevropaning katta hududlarini bosib oldi va insoniyat tarixidagi eng dahshatli jinoyatlardan biri bo‘lgan Xolokostni amalga oshirdi. Yahudiylar, romlar, nogironlar, siyosiy muxoliflar va boshqa guruhlar ommaviy ta’qib va qirg‘inlarga duchor qilindi. 1945-yilda Germaniya ittifoqchi davlatlarning harbiy bosimi ostida so‘zsiz taslim bo‘ldi. Urush mamlakat iqtisodiyoti, infratuzilmasi va siyosiy tizimini tubdan vayron qildi.

5. SOVUQ URUSH DAVRI: GERMANIYANING IKKI DAVLATGA BO‘LINISHI

5.1. GFR va GDRning tashkil topishi

Ikkinchi jahon urushidan keyin Germaniya g‘olib ittifoqchi davlatlar tomonidan to‘rtta okkupatsiya zonasiga ajratildi. Sovet, AQSh, Buyuk Britaniya va Fransiya zonalari turli siyosiy-iqtisodiy tizimlar asosida boshqarila boshladi. Berlin shahri ham to‘rtta sektorga bo‘lindi.

Sovuq urushning chuqurlashishi natijasida Germaniyaning yagona davlat sifatida qayta tiklanishi murakkablashdi. 1949-yilda g‘arbiy okkupatsiya zonalarida Germaniya Federativ Respublikasi tashkil etildi. Bonn uning siyosiy markaziga aylandi. GFR demokratik boshqaruv va ijtimoiy bozor iqtisodiyotiga asoslangan taraqqiyot yo‘lini tanladi.

1949-yil oktabrida esa Sovet okkupatsiya zonasida Germaniya Demokratik Respublikasi tuzildi. GDR sotsialistik siyosiy-iqtisodiy model asosida rivojlandi. Shu tariqa bir xalq va tarixiy hudud ikki qarama-qarshi siyosiy blok tarkibida mavjud bo‘lgan ikki davlatga bo‘lindi.

5.2. G‘arbiy Germaniyaning iqtisodiy yuksalishi va Berlin devori

GFRda urushdan keyingi iqtisodiy tiklanish tez sur’atlarda kechdi. Konrad Adenauer boshchiligidagi hukumat va iqtisodiyot vaziri Lyudvig Erxard tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy bozor iqtisodiyoti tamoyillari iqtisodiy o‘sishga yordam berdi. Marshall rejasi doirasidagi tashqi yordam ham tiklanish jarayonida muhim rol o‘ynadi. Ushbu jarayon tarixda “Germaniya iqtisodiy mo‘jizasi” nomi bilan tanilgan.

GFR G‘arbiy Yevropa siyosiy va xavfsizlik institutlariga faol integratsiyalashdi va 1955-yilda NATOga a’zo bo‘ldi. Shu bilan birga, GDRdan G‘arbga ko‘chib ketishning kuchayishi Sharqiy Germaniya rahbariyatini keskin choralar ko‘rishga undadi. 1961-yil avgustida Berlin devorining qurilishi odamlarning ikki tizim o‘rtasida erkin harakatlanishini deyarli to‘xtatdi. Devor Sovuq urushning eng yorqin ramzlaridan biriga aylandi.

6. GERMANIYANING QAYTA BIRLASHISHI VA ZAMONAVIY GEOSIYOSIY MAVQEI

6.1. 1989–1990-yillardagi tarixiy burilish

1980-yillarning ikkinchi yarmida Sovet Ittifoqida boshlangan siyosiy va iqtisodiy islohotlar Sharqiy Yevropadagi sotsialistik tizimga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. GDR ichida ham iqtisodiy qiyinchiliklar, fuqarolik noroziligi va siyosiy islohotlarga talab kuchaydi.

1989-yil 9-noyabrda Berlin devorining ochilishi Germaniya tarixida burilish yasadi. Ushbu voqea nafaqat ikki Germaniya o‘rtasidagi chegaraning amaliy ahamiyatini yo‘qqa chiqardi, balki Sharqiy Yevropadagi kommunistik tizimlarning yemirilishini ham tezlashtirdi.

1990-yilda Germaniyaning siyosiy birlashuvi xalqaro diplomatik kelishuvlar bilan mustahkamlandi. “Ikki plyus to‘rt” muzokaralari doirasida ikki Germaniya va Ikkinchi jahon urushidagi to‘rt g‘olib davlat ishtirokida Germaniyaning tashqi siyosiy va xavfsizlik masalalari hal etildi. 1990-yil 3-oktabrda Germaniya rasman qayta birlashdi. Keyinchalik Berlin mamlakatning siyosiy poytaxtiga aylandi.

6.2. Zamonaviy Germaniyaning Yevropadagi o‘rni

Qayta birlashish Germaniya uchun katta tarixiy imkoniyat bilan birga jiddiy iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarni ham yuzaga keltirdi. Sharqiy hududlarning infratuzilmasini yangilash, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish uzoq muddatli siyosiy dasturlarni talab qildi.

Bugungi Germaniya Yevropa Ittifoqining iqtisodiy va siyosiy jihatdan eng muhim davlatlaridan biri hisoblanadi. Uning sanoat bazasi, eksport salohiyati, ilmiy-texnologik imkoniyatlari va siyosiy ta’siri Yevropa integratsiyasining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Germaniya Yevropa Ittifoqining yagona bozorini mustahkamlash, iqlim siyosati, energetik transformatsiya va xalqaro xavfsizlik masalalarida faol ishtirok etmoqda.

Shuningdek, zamonaviy Germaniyaning tashqi siyosati Ikkinchi jahon urushi va natsizm davrining tarixiy tajribasi bilan chambarchas bog‘liq. Demokratik institutlarni mustahkamlash, inson huquqlarini himoya qilish, xalqaro hamkorlik va Yevropa integratsiyasini qo‘llab-quvvatlash mamlakat siyosiy strategiyasining muhim yo‘nalishlaridan biridir.

7. XULOSA

Germaniya tarixi siyosiy parokandalik, milliy birlashuv, industrial taraqqiyot, urushlar, totalitarizm, davlatning ikki qismga bo‘linishi va nihoyat

demokratik asosda qayta birlashish kabi o‘zaro murakkab bosqichlardan tashkil topgan. Ushbu tarixiy jarayonlar Germaniyaning nafaqat ichki siyosiy tizimini, balki butun Yevropa qit’asidagi kuchlar nisbatini ham ko‘p marotaba o‘zgartirdi.

XIX asrda Prussiya boshchiligida amalga oshirilgan birlashuv Germaniyani qisqa vaqt ichida yirik sanoat va harbiy davlatga aylantirgan bo‘lsa, XX asrning birinchi yarmidagi agressiv millatchilik va natsistlar diktaturasi mamlakatni misli ko‘rilmagan fojiaga olib keldi. Ikkinchi jahon urushidan keyingi bo‘linish esa Germaniyani Sovuq urushning markaziy geosiyosiy maydonlaridan biriga aylantirdi.

1990-yildagi qayta birlashuv Germaniya tarixidagi yangi bosqichni boshlab berdi. O‘tgan davr tajribasidan saboq chiqargan Germaniya demokratik boshqaruv, huquqiy davlat, iqtisodiy hamkorlik va Yevropa integratsiyasiga tayangan holda o‘zining xalqaro mavqeini qayta shakllantirdi. Shu jihatdan Germaniya tarixi siyosiy tarqoqlikdan milliy davlatga, totalitar inqirozdan demokratik tiklanishga va nihoyat Yevropa integratsiyasining yetakchi ishtirokchisiga aylanishgacha bo‘lgan murakkab geosiyosiy evolyutsiyaning muhim namunasi sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fulbrook, M. (2019). A Concise History of Germany. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781108289900.

2. Blackbourn, D. (2002). History of Germany, 1780–1918: The Long Nineteenth Century. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell.

3. Nipperdey, T. (1996). Germany from Napoleon to Bismarck: 1800–1866. Princeton: Princeton University Press.

4. Wehler, H.-U. (1985). The German Empire, 1871–1918. Oxford: Berg Publishers.

5. Deutsches Historisches Museum. LeMO: Die Reichsgründung 1871. Berlin: German Historical Museum.

6. Deutscher Bundestag. The Weimar Republic (1918–1933). Berlin: German Bundestag.

7. United States Holocaust Memorial Museum. The Weimar Republic. Holocaust Encyclopedia.

8. United States Holocaust Memorial Museum. The Nazi Rise to Power. Holocaust Encyclopedia.

9. Deutscher Bundestag. Basic Law for the Federal Republic of Germany (Grundgesetz).

10. Deutscher Bundestag. Competencies of the German Federation and the Länder.

11. Die Bundesregierung. Chronik der Deutschen Einheit: 1989/1990.

12. German History in Documents and Images. Europe in 1648: The Peace of Westphalia.